

היינריך בל על: „יחסי גומלין בין מקהלה וגזע... מקהלה של ליגיונרים

שעליה השתייכו בני שלושיעשרה אומות שונות ואשר היטיבה לשיד

קטע מקהלתי מתוך „טאנהויזר...“ אביגדור המאירי על: „כנר המנוגן

רק באצבעו היחידה. אותה האצבע שהשאירו לו עליפי בקשתו...“

איפה היית, אדם?

אנטומיה של ניוון

בימים אלה ראה אור, במהדורה עיברית, אחד מספרי המוקדמים של המחבר הגרמני וחתן פרסינובל היינריך בל. איפה היית, אדם? הספר דן בחוויות-המילחמה של דמויות גרמניות המוכרות למשמעויות הלא-הומניות של מלחמת-העולם השנייה. דמויות שההרג, הקטל והר שואה מתארים מבעד להרפתקאותיהן. תוך תיאורים ריאליסטיים וניסיון לתאר מצבים אנושיים בלחץ, וללא כחלושק. מציג היינריך בל את אחד הניסיונות הטיפו-רוטיים הראשונים של הסיפורת הגרמנית אחרי מלחמת העולם. בהצלפת התרבות הגרמנית שתלקה רב בהצמחת המלחמה, השואה וההרס שאימו על עולם ומלואו. הספר, שאינו נמנה כלל עם העידית שבסיפרי היינריך בל מביא, באחד מפרקי, תיאור דמותו של עסקן-תרבות, שהיא בכחית דיוקן של פעילות תרבותית שלמה, שהפי-עלה את הרייך השלישי. התיאור מציג את הקאריירה ה„תרבותית“ של מפקד מחנה-ריכוז בשם פילסקייט:

התענות כמין צמח נורא, שדומה אחזה בו עווית. היא שרה יפה, והיא לא ידעה שהיא מחויבת, למרות הפחד שנבר ועלה מעלה-מעלה ונתקע בגרונה כמו להקיא... למן הרגע שבו החלה שרה, השתררה דממה, גם בחיץ, פילסקייט נעץ בה את עיניו: היא היתה יפה — אשה — ולו עדיין לא היתה אשה מעולם — חייו עברו כהתנזרות מביטה. לא פעם, בעת שהיה לבדו, היה משקוף בראי על דמותו, שלשוא היפש בה וסיפי וגדלות ושלמות גיועית. וכאן היה הדבר הזה: יופי וגדלות גמור: אמונה. הוא לא הבין מדוע הוא מניח לה לשיר הלאה, הלאה מטבר לשיר מיומנר המקהלה — אולי שקע כחלום — ובתוך מבטה, אף כי ראה שהיא רועדת — בתוך מבטה היה משהו, משהו כמו אהבה — ושמה היה זה לעג — „פילי רדמפסור מזנדי, ראיש“ היא שרה — הוא לא שמע מעורו שירה כזאת מפי אשה.

„סאנקטה טרינוטאס“ — יהודים קאטוליים? תמה בליבו — אני משתגע. הוא אין אל החלון ופתח אותו כהינף אחר: בחוץ הם עמדו והאזינו, איש לא נע ולא זע. פילסקייט חש, שאחזת בו עווית, הוא ניסה לצעוק, אך מגרונו בקע רק הגה שירקני צרוד, בלא צליל, ומן החוץ באה הדממה נטולת-הנשימה הזאת, שעה שהאשה הופיפה לשיר.

„סאנקטה דאי גניטרקס“... הוא נטל באצבעות ריי-טמות את אקדחו, סב לאחור, ירה בעוורו אל האשה שצנחה והחלה זועקת — עתה חזר אליו קולו, אחרי שקולת-שלה חרל לשיר. „לגמור אתם“, צווח, „לגמור אתם, את כולם, לעזאזל — גם את המקהלה להוציא אותה — להוציא אותה מהצירוף!“ — הוא רוקן את זל מחסניתו לתוך האשה, שהיתה שרועה על הריצפה ומחמת יסורי-פחד הקיאה...

בחוץ החלה הטביחה... *

בשנת 1933 קיבל את החלוטין את העבודה בבנק, כדי להקדיש עצמו כלי למשימותיו המסיקליות בתוך המי-לגה. היכוירו זכה בחוות-ידעת חוביות באחד מכתבי-הספר למיסיקה, ואף הודפס תוך קיצורים אחדים בכתבי-עת מיקצועי. הוא היה בעל רהגה של ארכאנדרפירר כי „היטלר-יונגר“, אבל פעל גם באס-א וכאס-א, היה טומחה למקהלה מוכרת, למקהלת נכרים ולמקהלה מעו-רבת. סגולות המנהיגות שלו היו נעלות מכל ספק. עם פרוץ המלחמה, נאבק ככל מאדו נגד פטור כתר-חינוך, כיקש פעמים אחדות להתקבל ליחידות גולגלות-המוות, ופעמיים לא נתקבל משום שהיה שחור-שער, סטן-יקומה מדי ומשתיך באופן נראה-לעין לטי-שום הפיקני. איש לא ידע, כי לעיתים קרובות מאד היה עומד בייאוש שעות על גבי שעות בכיותו, מול הראי, והיאה את אשר אי-אפשר להעלים: הוא אינו משתייך על הגזע הזה, שאותו הוא מעריץ הערצה ליהדות ושקליו משתייך ליהודים.

יותר קיבל את צלב-השירות המילחמתי המצויין דרגה ראשונה, אחד העיטורים הנדירים ביותר בצבא, אולם אחרי שהתייצב בפעם העשרים להתנדב לשירות, נשלח לקורס והגיע סוף-סוף לחזית: הוא קיבל מחנה-ריכוז קטן בגרמניה בשנת 1943 ולבסוף, בשנת 1944 הפך מפקד של גמא בחוננריה. מאחר יותר, כאשר נאלצו לפנות את הגטו בגלל התקרבותם של הרוסים, קיבל לפיקודו את המחנה הקטן הזה בצפון.

היה זה כשכילו עניוין של כבוד עליו, למלא את כל הפקודות כנתינתן. הוא גילה הישימהרה, איזו יכולת מוסיקלית עצימה ממונה בעצירים: הדבר הפתיע אותו אצל היהודים, והוא הפעיל את עקרונ הבחירה באופן זה, שכל חיש שבא הוזמן למיכח-השירה, ואת הישגו היומתי הוא רשם על דף של כרטסה, בתווים, ששימשו כציורים — מאסם ועד עשר. אסם ניתן למעטים בלבד — הם הוכנסו מייד למקהלת המחנה. ומי שקיבל עשר, כעתים היו סיכוויו להישאר בחיים יותר מיומיים. כעת שהיה עליו להרכיב מישלוחים, כחר את העצירים כך שתמיד נשאר עמו כספים של זמרים וזמרות טובים, ומקהלתו נשארה תמיד במיניון מלא...

כך מגיעה יום אחד למחנה-הריכוז, בפיקודו של פילסקייט, מאריה, הנאלצת לעבור את אחד ממיכחתי-הזמירה שלו: היא הביטה בו ופתחה את פיה. היא שרה את תחינת כל הקדושים, כנעימת-עיבוד שגילתה זה-ילא-מכבר ושאיחה למרה היטב, כדי לתרגל אותה עם הילדים. בעת שירתה התכוונה כאיש היטב, ועתה ידעה לפתע מה הוא פחד, בעת שקם על רגליו והסתכל בה.

היא הופיפה לשיר, בעת שהפצוף שלנגד עיניה

בהוצאת „מטה“ בתרגום נחמן בן-עמי. * יחידות-עילית של האס-אס. * הכוונה למישלוחים למחנות-השמדה. ** הפילה תקולית.